KERTOMUS SUULLISTA KÄSITTELYÄ VARTEN *

Sisällys

I Oikeudenkäyntejä edeltävät tapahtumat ..... I - 1035

A. Asia C-46/93 ..... I - 1035

1. Tosiseikat ja oikeudenkäyntimenettely ..... I - 1035

2. Kansallinen oikeus ..... I - 1035

3. Ennakkoratkaisukysymykset ..... I - 1036

B. Asia C-48/93 ..... I - 1037

1. Tosiseikat ja oikeudenkäyntimenettely ..... I - 1037

2. Kansallinen oikeus ..... I - 1039

3. Ennakkoratkaisukysymykset ..... I - 1040

II Oikeudenkäyntimenettely yhteisöjen tuomioistuimessa ..... I - 1041

III Yhteisöjen tuomioistuimelle esitetyt kirjalliset huomautukset ..... I - 1043

A. Tiivistelmä esitetyistä väitteistä ja ehdotetuista vastauksista ..... I - 1043

B. Jäsenvaltion vastuuta koskevan periaatteen sovellettavuus lainsäädäntötoimiin (ensimmäinen kysymys asiassa C-46/93 ja asiassa C-48/93) ..... I - 1056

C. Jäsenvaltion vastuun edellytykset (toinen kysymys asiassa C-46/93 ja ensimmäinen kysymys asiassa C-48/93) ..... I - 1057

D. "Tuottamusta" koskeva edellytys (kolmas kysymys asiassa C-46/93) ..... I - 1060

E. Korvattava vahinko (neljännen kysymyksen a alakohta asiassa C-46/93 ja toinen kysymys asiassa C-48/93) ..... I - 1062

F. Korvausvelvollisuuden ajallinen ulottuvuus (neljännen kysymyksen b kohta asiassa C-46/93) ..... I - 1064

* Oikeudenkäyntikieli: saksa ja englanti.

I Oikeudenkäyntejä edeltävät tapahtumat

A. *Asia C-46/93*

1. *Tosiseikat ja oikeudenkäyntimenettely*

1. Brasserie du pêcheur SA, pääasian kantaja asiassa C 46/93 (jäljempänä Brasserie du pêcheur) on ranskalainen panimo, jonka kotipaikka on Schiltigheim (Elsass). Vuoteen 1981 saakka se vei olutta Saksan liittotasavaltaan. Vuoden 1981 lopussa se joutui keskeyttämään oluenviennin, koska Saksan viranomaiset katsoivat, ettei sen valmistama olut ollut oluen puhtautta koskevan Saksan lain, erityisesti sen 9 ja 10 pykälän mukaista (*Biersteuergesetz*, 14.3.1952 annettu olutveroa koskeva laki, BGBl. I, s. 148, 14.12.1976 muutettuna, BGBl. I, s. 3341, 3357, jäljempänä BierStG).

2. Komissio, joka katsoi edellä mainittujen BierStG:n pykälien olevan ristiriidassa ETY:n perustamissopimuksen 30 artiklan kanssa, aloitti Saksan liittotasavaltaa vastaan jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan menettelyn, jonka kohteena oli sekä kielto myydä nimikkeellä "*Bier*" (olut) Saksan säännöksistä poikkeavien säännösten mukaisesti muissa jäsenvaltioissa laillisesti valmistettuja oluita että kielto tuoda maahan lisäaineita sisältäviä oluita.

3. Asiassa 178/84, komissio vastaan Saksa, 12.3.1987 antamassaan tuomiossa (Kok. 1987, s. 1227) yhteisöjen tuomioistuin totesi, että kielto myydä muista jäsenvaltioista tuotuja oluita, jotka eivät täyttäneet BierStG:n 9 ja 10 pykälässä säädettyjä vaatimuksia, oli ristiriidassa perustamissopimuksen 30 artiklan kanssa.

4. Tämän vuoksi Brasserie du pêcheur vaati Saksan liittotasavallalta korvausta vahingosta, joka sille oli aiheutunut tästä tuontikiellosta vuosina 1981—1987, eli 1 800 000 Saksan markkaa (DEM), joka oli vain osa todellisesta vahingosta. Vahingonkorvauskanne hylättiin alemmissa oikeusasteissa. Brasserie du pêcheur on esittänyt samat vaatimukset Bundesgerichtshofiin tekemässään valituksessa.

2. *Kansallinen oikeus*

5. Bürgerliches Gesetzbuchin (Saksan siviililaki, jäljempänä BGB) 839 pykälän ensimmäisen momentin ensimmäisessä virkkeessä säädetään seuraavaa:

"Virkamies, joka laiminlyö tahallisesti tai tuottamuksellisesti virkavelvollisuuksiaan kolmatta henkilöä kohtaan, on velvollinen korvaamaan kolmannelle siitä aiheutuneen vahingon."

Grundgesetzin (perustuslaki, jäljempänä GG) 34 pykälässä säädetään seuraavaa:

"Jos joku hänelle uskottua julkista virkaa hoitaessaan laiminlyö kolmatta henkilöä kohtaan olevan virkavelvollisuutensa, vastuu on lähtökohtaisesti valtiolla tai sillä yhteisöllä, jonka palveluksessa hän on. Jos vahinko on aiheutettu tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella, rikkojaa vastaan voidaan nostaa regressikanne. Vahingonkorvauskanne ja regressikanne voidaan nostaa normaalissa oikeudenkäyntimenettelyssä."

Saksan liittotasavallassa valtion korvausvastuu voi syntyä edellä mainittujen BGB:n ja GG:n yhdessä luettujen säännösten perusteella. Esillä olevassa asiassa lainsäätäjä on BierStG:n säätäessään kuitenkin hoitanut ainoastaan sellaisia tehtäviä, jotka koskevat yhteisöä, tarkoittamatta erityistä henkilöä tai henkilöiden ryhmää, joita voitaisiin pitää näissä säännöksissä tarkoitettuina "kolmansina henkilöinä".

6. Valtion vastuu voi syntyä myös sillä perusteella, että viranomaiset toimivat lainvastaisesti pakkolunastukseen verrattavalla tavalla. Bundesgerichtshofin oikeuskäytännössä on kehitetty tällainen periaate (BGHZ, oikeustapauskokoelma Bundesgerichtshofin yksityisoikeudellisissa asioissa antamista ratkaisuista, 90, s. 17, s. 29 ja sitä seuraavat sivut). Bundesgerichtshof katsoo kuitenkin, ettei tämän periaatteen mukaan voida korvata vahinkoja, jotka ovat aiheutuneet perustuslain vastaisesta laista (BGHZ 100, s. 136, s. 145 ja 146).

7. Ennakkoratkaisupyynnön esittänyt tuomioistuin katsoo näin ollen, ettei Saksan oikeudessa ole perustetta kantajalle aiheutuneen vahingon korvaamiselle.

3. *Ennakkoratkaisukysymykset*

8. Koska Bundesgerichtshof on epätietoinen siitä, miten yhdistetyissä asioissa C-6/90 ja C-9/90, Francovich ja Bonifaci, 19.11.1991 annetusta tuomiosta (Kok. 1991, s. I-5357, jäljempänä asiassa Francovich ym. annettu tuomio) ilmenevää periaatetta, jonka mukaan jäsenvaltio vastaa yhteisön oikeutta rikkomalla yksityisille aiheuttamistaan vahingoista, pitää tulkita, se on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat kysymykset:

"1. Sovelletaanko yhteisön oikeuden periaatetta, jonka mukaan jäsenvaltioiden on korvattava yhteisön oikeutta rikkomalla yksityisille aiheuttamansa vahingot, myös silloin, kun yhteisön oikeutta on rikottu siten, että jäsenvaltion parlamentin antaman lain muuttaminen yhdenmukaiseksi ylemmäntasoisen yhteisön oikeusnormin kanssa on laiminlyöty (tässä tapauksessa *Biersteuergesetz*in 9 ja 10 pykälää ei ole muutettu ETY:n

perustamissopimuksen 30 artiklan kanssa yhteensopiviksi)?

2. Voidaanko kansallisessa oikeusjärjestyksessä säätää mahdolliselle oikeudelle saada vahingonkorvausta samoja rajoituksia kuin niitä, joita sovelletaan silloin, kun kansallisella lailla on rikottu ylemmänasteista kansallista oikeutta, eli esimerkiksi silloin, kun tavallinen liittovaltion laki on ristiriidassa Saksan liittotasavallan perustuslain kanssa?

3. Voidaanko kansallisessa oikeusjärjestyksessä edellyttää, että laiminlyönnistä vastuussa oleva valtioelin on toiminut tuottamuksellisesti (tahallaan tai tuottamuksellisesti), jotta oikeus vahingonkorvaukseen syntyisi?

4. Jos kysymykseen 1 vastataan myöntävästi ja kysymykseen 2 kieltävästi:

a) Voidaanko korvausvelvollisuutta rajoittaa kansallisen lainsäädännön mukaisesti siten, että ainoastaan tietyille laissa suojatuille henkilökohtaisille oikeushyville, kuten esimerkiksi omaisuudelle aiheutuneet vahingot korvataan, vai edellytetäänkö kaikkien taloudellisten menetysten täyttä korvaamista ja myös tulon ja ansion menetyksen korvaamista?

b) Koskeeko korvausvelvollisuus myös sellaisia vahinkoja, jotka olivat aiheutuneet jo ennen yhteisöjen tuomioistuimen 12.3.1987 antamaa tuomiota (asia 178/84), jolla *Biersteuergesetz*in 10 pykälän todettiin olevan ylemmäntasoisen yhteisön oikeusnormin vastainen?"

B. *Asia C-48/93*

1. *Tosiseikat ja oikeudenkäyntimenettely*

9. Tietyt luonnolliset henkilöt ja brittiläiset yhtiöt sekä kyseisten yhtiöiden hallitusten jäsenet ja osakkaat olivat nostaneet 16.12.1988 kanteen High Court of Justice, Queen's Bench Division, Divisional Courtissa (jäljempänä Divisional Court) kiistääkseen vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*in (kauppamerenkulusta vuonna 1988 annettu kansallinen laki) II osan yhteensopivuuden ETY:n perustamissopimuksen 7, 52, 58 ja 221 artiklan kanssa. Brittiläisten kalastusalusten uudessa rekisteröintijärjestelmässä asetettiin tiettyjä alusten omistajien kansalaisuutta, asuinpaikkaa ja kotipaikkaa koskevia edellytyksiä. Kalastusaluksilla, joita ei voitu rekisteröidä uuteen rekisteriin, ei ollut kalastusoikeutta. Uusi järjestelmä tuli voimaan 1.12.1988, mutta rekisteröintiä uuteen järjestelmään vaadittiin vasta 31.3.1989 päättyneen siirtymäkauden loppuun mennessä.

10. Divisional Court keskeytti 10.3.1989 uuden rekisteröintijärjestelmän soveltamisen ja lykkäsi asian käsittelyä, kunnes yhteisöjen tuomioistuin antaisi ennakkoratkaisun kantajien esiin tuomista yhteisön oikeuteen liittyvistä ongelmista. Yhteisöjen tuomioistuin katsoi asiassa C-221/89, Factortame II, 25.7.1991 antamassaan tuomiossa (Kok. 1991, s. I-3905), että Yhdistyneen kuningaskunnan uudessa rekisteröintijärjestelmässä säädetyt kalastusalusten omistajien kansalaisuutta, asuinpaikkaa ja kotipaikkaa koskevat vaatimukset olivat yhteisön oikeuden ja erityisesti ETY:n perustamissopimuksen 52 artiklan vastaisia.

11. Court of Appeal kumosi Divisional Courtin antaman väliaikaismääräyksen. Kantajat valittivat House of Lordsiin, joka esitti 18.5.1989 tekemällään päätöksellä yhteisöjen tuomioistuimelle kaksi ennakkoratkaisukysymystä kansallisten tuomioistuinten toimivallasta määrätä välitoimista, silloin kun on kyse yhteisön oikeudessa annetuista oikeuksista. Yhteisöjen tuomioistuin katsoi asiassa C-213/89, Factortame I, 19.6.1990 antamassaan tuomiossa (Kok. 1990, s. I-2433), että "yhteisön oikeutta on tulkittava siten, että jos kansallinen tuomioistuin, jonka käsiteltävänä on yhteisön oikeutta koskeva asia, katsoo, että ainoa este välitoimien määräämiselle on kansallisen oikeuden säännös, se ei saa soveltaa kyseistä säännöstä". House of Lords vahvisti 11.10.1990 Divisional Courtin antamat väliaikaismääräykset, kunnes pääasia olisi ratkaistu.

12. Komissio oli 4.8.1989 nostanut ETY:n perustamissopimuksen 169 artiklan mukaisen jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan kanteen Yhdistynyttä kuningaskuntaa vastaan Yhdistyneen kuningaskunnan uudessa rekisteröintijärjestelmässä vaadittujen kalastusalusten omistajien kansalaisuutta koskevien edellytysten vuoksi sillä perusteella, että nämä edellytykset olivat ETY:n perustamissopimuksen 7, 52 ja 221 artiklan vastaisia. Komissio oli myös hakenut erikseen välitoimien määräämistä ETY:n perustamissopimuksen 186 artiklan ja yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 83 artiklan nojalla kyseisten kansalaisuutta koskevien edellytysten soveltamisen keskeyttämiseksi siltä osin kuin nämä edellytykset koskivat muiden jäsenvaltioiden kansalaisia sekä niiden kalastusalusten osalta, jotka kalastivat 31.3.1989 saakka Yhdistyneen kuningaskunnan lipun alla. Yhteisöjen tuomioistuimen presidentti hyväksyi tämän hakemuksen asiassa C-246/89 R, komissio vastaan Yhdistynyt kuningaskunta, 10.10.1989 antamallaan määräyksellä (Kok. 1989, s. 3125). Tämä määräys pantiin täytäntöön asetuksella, jolla muutettiin uutta rekisteröintijärjestelmää 2.11.1989 lähtien. Yhteisöjen tuomioistuin on todennut asiassa C-246/89, komissio vastaan Yhdistynyt kuningaskunta, 4.10.1991 antamassaan tuomiossa (Kok. 1991, s. I-4585), että Yhdistynyt kuningaskunta oli rikkonut ETY:n perustamissopimuksen 7, 52 ja 221 artiklan mukaisia jäsenyysvelvoitteitaan määrätessään alusten omistajien kansalaisuutta koskevat edellytykset.

13. Divisional Court oli 2.10.1991 antanut määräyksen yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitun, asiassa C-221/89 antaman tuomion, joka koski 79 kantajan kalastusalusten rekisteröintiä, noudattamiseksi. Samalla se kehotti kantajia täsmentämään korvausvaatimuksensa Secretary of State for Transportille. Se myönsi 18.11.1992 antamallaan määräyksellä useille yrityksille ja muille henkilöille luvan esiintyä asianosaisina oikeudenkäynnissä ja/tai vaatia korvausta. Se

antoi myös kyseisellä 18.11.1992 antamallaan määräyksellä Rawlings (Trawling) Limited -yhtiön, joka on 37. kantaja asiassa C-48/93 (jäljempänä Rawlings), muuttaa korvausvaatimustaan siten, että siihen lisättiin "rangaistuksenluonteisia" vahingonkorvauksia koskeva vaatimus viranomaisten perustuslainvastaisen toiminnan perusteella (exemplary damages for unconstitutional behaviour).

14. Kantajien korvausvaatimukset koskevat erilaisia vahinkoja, erityisesti kustannuksia ja tappioita uuden lain voimaantulon 1.4.1989 ja sen kumoamisen 2.11.1989 väliseltä ajalta.

2. *Kansallinen oikeus*

15. Yhdistyneen kuningaskunnan kirjoitetussa oikeudessa ei ole säädöksiä, joiden perusteella valtion vastuu voisi syntyä. Oikeuskäytännön perusteella tällainen mahdollisuus on kuitenkin olemassa.

16. Valtion vastuu voi perustua "viranomaisten virkavallan väärinkäyttöön". Asiassa Bourgoin vastaan Minister of Agriculture, Fisheries and Food ([1986] Q. B. s. 716) Englannin Court of Appeal katsoi kuitenkin, ettei valtio ollut Englannin eikä yhteisön oikeuden perusteella velvollinen maksamaan korvausta vahingosta, joka oli aiheutunut yhteisöjen tuomioistuimen yhteisön oikeuden vastaiseksi toteamasta toiminnasta, koska ministeriön ei ollut osoitettu toimineen tietoisena kyseisen toimen pätemättömyydestä tai tahallisesti tai tietoisesti aiheuttaneen vahinkoa kantajille. House of Lords on äskettäin asiassa Kirklees Metropolitan Borough Council vastaan Wickes Building Supplies Limited ([1992] 3 WLR 170, 188, C—D) vahvistanut, että

"— — Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen asiassa Francovich vastaan Italian tasavalta antaman tuomion jälkeen — — on pohdittava, oliko asiassa Bourgoin annettu ratkaisu oikea".

17. On epätodennäköistä, että vahingonkorvauskanne voitaisiin nostaa sellaisen puhtaasti taloudellisen menetyksen korvaamiseksi, joka on aiheutunut huolimattomuudesta hallintovallan ja etenkin lainsäädäntövallan käytössä, vaikka tuomioistuimet ovat jättäneet tämän mahdollisuuden avoimeksi; katso tästä erityisesti Rowling vastaan Takoro Properties Ltd (1988, AC 473). Viranomaisten "huolellisuusvelvollisuuden" olemassaolo on tämän kannetyypin edellytyksenä. "Huolellisuusvelvollisuuden" käsitettä ja ulottuvuutta kehitetään parhaillaan Yhdistyneen kuningaskunnan oikeuskäytännössä (asia Lonhro v. Tabbit, [1992] 4 All ER 280).

18. Ennakkoratkaisupyynnön esittänyt tuomioistuin katsoo, että jos edellä mainittuun asiassa Bourgoin annettuun tuomioon liittyvää oikeuskäytäntöä on sovellettava nyt käsiteltävään asiaan, kantajilla ei ole oikeutta saada korvausta.

3. *Ennakkoratkaisukysymykset*

19. Koska kansallinen tuomioistuin ei ole varma siitä, kuinka edellä mainitussa asiassa Francovich ym. annetun tuomion mukaista jäsenvaltion korvausvastuuta vahingoista, jotka jäsenvaltio on aiheuttanut yksityisille yhteisön oikeutta rikkomalla, olisi tulkittava, se on lykännyt asian käsittelyä ja esittänyt yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

"1. Kun otetaan huomioon kaikki käsiteltävään asiaan liittyvät seikat, eli se, että

a) jäsenvaltion lainsäädännössä säädettiin kalastusalusten omistajien ja niillä kalastusta harjoittavien henkilöiden sekä laivanvarustamojen osakkaiden ja hallituksen jäsenten kansalaisuuteen, kotipaikkaan ja asuinpaikkaan liittyvistä vaatimuksista

ja se, että

b) yhteisöjen tuomioistuin on asiassa C-221/89 ja asiassa C-246/89 antamissaan tuomioissa todennut tällaisten vaatimusten olevan ETY:n perustamissopimuksen 5, 7, 52 ja 221 artiklan vastaisia,

onko tällaisten kalastusalusten omistajilla tai niillä kalastusta harjoittavilla henkilöillä tai laivanvarustamojen hallituksen jäsenillä ja/tai osakkailla yhteisön oikeuden mukaan oikeus saada kyseiseltä jäsenvaltiolta korvausta vahingoista, joita niille on aiheutunut kaikista tai joistakin edellä mainituista ETY:n perustamissopimuksen rikkomisista.

2. Jos ensimmäiseen kysymykseen vastataan myöntävästi, mitä perusteita kansallisen tuomioistuimen olisi yhteisön oikeuden mukaan tarvittaessa otettava huomioon antaessaan ratkaisun vahingonkorvausvaatimuksista, jotka koskevat seuraavia vahinkoja:

a) kustannukset ja/tai tulon ja ansion menetys kyseisten edellytysten voimaantulon jälkeiseltä ajanjaksolta, jolloin kalastusalusten toiminta oli lopetettava, ryhdyttävä uusiin järjestelyihin kalastuksen osalta ja/tai yritettävä saada alus rekisteröidyksi muualla;

b) alusten tai näihin liittyvien osakkuuksien tai laivanvarustamojen osakkeiden alihintaan myynnistä aiheutuneet tappiot;

c) tappiot, jotka ovat aiheutuneet siitä, että on ollut annettava vakuuksia sekä maksettava sakkoja ja oikeudenkäyntikuluja niiden väitettyjen rikkomisten osalta, joita tehtiin poistettaessa kalastusaluksia kansallisesta rekisteristä;

d) tappiot, jotka ovat aiheutuneet siitä, että kyseiset henkilöt eivät ole voineet enää omistaa kalastusaluksia ja harjoittaa niillä kalastusta;

e) suoritetuista palveluista saamatta jääneistä ansioista aiheutuneet tappiot;

f) edellä mainittujen tappioiden määrän rajoittamiseksi toteutetuista toimenpiteistä aiheutuneet kustannukset;

g) tarvittaessa rangaistuksenluonteiset vahingonkorvaukset."

II Oikeudenkäyntimenettely yhteisöjen tuomioistuimessa

20. Ennakkoratkaisupyyntöjä koskevat päätökset on kirjattu yhteisöjen tuomioistuimen kirjaamossa 17.2.1993 asian C-46/93 osalta ja 18.2.1993 asian C-48/93 osalta.

21. Kirjallisia huomautuksia ovat Euroopan talousyhteisön (ETY) tuomioistuimen perussäännöstä tehdyn pöytäkirjan 20 artiklan mukaisesti esittäneet

— Brasserie du pêcheur SA, edustajanaan asianajaja H. Büttner, Karlsruhe,

— asian C-48/93 kantajat 1—36 ja 38—84, edustajinaan D. Vaughan, G. Barling, QC ja barrister D. Anderson solicitor S. Swabeyn valtuuttamina,

— asian C-48/93 kantajat 85—97, edustajanaan barrister N. Green solicitor N. Hortonin valtuuttamana,

— asian C-48/93 37. kantaja, edustajinaan N. Forwood, QC ja barrister P. Duffy solicitors Holman Fenwick & Willanin valtuuttamina,

— Saksan hallitus, asiamiehenään liittotalousministeriön Ministerialrat E. Röder, jota avustaa asianajaja J. Sedemund, Köln,

— Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus, asiamiehenään Assistant Treasury Solicitor J. E. Collins, jota avustavat barrister S. Richards, barrister C. Vajda ja barrister R. Thompson,

— Tanskan hallitus, asiamiehenään ulkoasiainministeriön oikeudellinen neuvonantaja J. Molde,

— Espanjan hallitus, asiamiehinään yhteisön oikeuteen ja toimielimiin liittyvien asioiden koordinoinnista vastaava pääjohtaja A. J. Navarro González sekä valtion oikeudellisen osaston valtionasiamiehet R. Silva de Lapuerta ja G. Calvo Díaz,

— Ranskan hallitus, asiamiehinään ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston johtaja J.-P. Puissochet ja ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston apulaisosastopäällikkö C. de Salins,

— Irlannin hallitus, asiamiehenään Chief State Solicitor M. A. Buckley,

— Alankomaiden hallitus, asiamiehenään ulkoasiainministeriön oikeudellinen neuvonantaja A. Bos,

— Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään oikeudellisen yksikön apulaispääjohtaja C. Timmermans, oikeudellinen neuvonantaja J. Pipkorn ja oikeudellisen yksikön virkamies C. Docksey.

22. Yhteisöjen tuomioistuimen presidentti päätti 22.3.1993 antamallaan määräyksellä yhdistää nämä kaksi asiaa kirjallista käsittelyä, suullista käsittelyä ja ratkaisun antamista varten.

23. Esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella yhteisöjen tuomioistuin päätti julkisasiamiestä kuultuaan aloittaa suullisen käsittelyn ilman edeltäviä asian selvittämistoimia.

III Yhteisöjen tuomioistuimelle esitetyt kirjalliset huomautukset

A. *Tiivistelmä esitetyistä väitteistä ja ehdotetuista vastauksista*

24. *Brasserie du pêcheur* katsoo, ettei ole syytä tehdä eroa sen perusteella, minkätyyppinen valtioelin on rikkonut oikeusnormeja, ja siten oikeus korvaukseen voi syntyä myös lainsäätäjän toiminnan perusteella. Kansallisen säännöksen rikkomista koskevia kansallisessa laissa säädettyjä korvausvelvollisuuden syntymisedellytyksiä voidaan soveltaa, mutta sellaisia kansallisia oikeusnormeja, joissa määrätään tiukempia edellytyksiä yhteisön oikeuteen perustuville vaatimuksille tai joilla tehdään korvauksen saaminen mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi, ei saa soveltaa (asia Francovich ym., tuomion 42 ja 43 kohta). Oikeusnormi, jonka perusteella lainsäätäjän korvausvelvollisuus ei olisi lainkaan mahdollinen, olisi näin ollen ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa. Korvausvelvollisuus voi riippua tuottamuksesta, mutta todistustaakka tuottamuksen osoittamisesta ei voi olla vahinkoa kärsineellä, ja joka tapauksessa asiassa C-46/93 tuottamus perustui objektiivisesti jo siihen, että yhteisön oikeuden vastaista lakia sovellettiin. Vahingonkorvauksen on katettava ainakin yhteisön oikeuden rikkomisesta aiheutunut olennainen vahinko, joka asiassa C-46/93 on pääosin ja jopa yksinomaan tulon ja ansion menetystä. Kantajan oikeudet perustuvat sellaisen oikeusnormin rikkomiseen, jolla on välitön oikeusvaikutus, joten ne ovat syntyneet sillä hetkellä, jona yhteisön oikeutta rikottiin.

25. *Brasserie du pêcheur* ehdottaa asiassa C-46/93 esitettyihin kysymyksiin seuraavia vastauksia:

"1. Yhteisön oikeudessa velvoitetaan jäsenvaltiot korvaamaan yhteisön oikeutta rikkomalla yksityisille aiheuttamansa vahingot ja myös sellaiset vahingot, jotka ovat aiheutuneet siitä, että kansallisen parlamentin hyväksymä laki ei ole yhteisön oikeusnormien mukainen.

2. Lainsäätäjä voi päättää soveltaa vahingonkorvausvaatimukseen kansalliseen lakiin sisältyviä ylemmäntasoisen kansallisen säännöksen rikkomista koskevia rajoituksia, mutta ainoastaan siltä osin kuin tällaisella rajoituksella ei tehdä korvauksen saamista yhteisön oikeuden rikkomisesta aiheutuneesta vahingosta mahdottomaksi tai erityisen vaikeaksi. Kansallisessa oikeuskäytännössä on jätettävä soveltamatta sellaista kansallista oikeusnormia, jonka vaikutuksesta olisi mahdotonta tai erittäin vaikeaa panna täytäntöön oikeus saada vahingonkorvausta.

3. Vaikka yhteisön oikeudessa ei suljeta pois sitä, että vahingonkorvausvelvollisuuden edellytykset täsmennetään kansallisessa oikeudessa ja että edellytyksenä on tuottamuksen osoittaminen, tätä edellytystä on pidettävä täyttyneenä silloin, kun yhteisön oikeuden rikkominen on vahvistettu Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla. Näin ollen ei voida vaatia, että yhteisön oikeuden mukaisten velvoitteiden laiminlyönnistä vahinkoa kärsinyt esittäisi näyttöä tähän yhteisön oikeuden rikkomiseen liittyneestä nimenomaisesta tuottamuksesta.

4. a) Velvollisuudesta suojella perustamissopimuksen 30 artiklan rikkomisesta kantajille johtuvia oikeuksia seuraa se, että tästä rikkomisesta aiheutuneesta vahingosta maksettava korvaus kattaa kaikki vahingon olennaiset osatekijät, myös tulon ja ansion menetyksen.

b) Korvausvelvollisuus kattaa vahingon, joka on aiheutunut siitä päivästä lähtien, jolloin velvollisuus vahingon korvaamiseen syntyi, eli siitä hetkestä lähtien, jolloin jäsenvaltio jätti noudattamatta yhteisön oikeuteen perustuvia jäsenyysvelvoitteitaan, eikä tämä velvollisuus riipu siitä, millä hetkellä yhteisöjen tuomioistuin totesi yhteisön oikeuden rikkomisen."

26. *Asian C-48/93 kantajat, paitsi Rawlings (jäljempänä Factortame ym.)* [1] katsovat, että se seikka, ettei yhteisön oikeuden aineellisia määräyksiä (ETY:n perustamissopimuksen 30 ja 52 artikla) ole noudatettu, on vakavampi rikkominen ja aiheuttaa helpommin korvausvelvollisuuden kuin menettelyllisen velvoitteen rikkominen (ETY:n perustamissopimuksen 189 artiklan rikkominen asiassa Francovich ym.). Ne katsovat, ettei ole mitään syytä jättää myöntämättä korvausta silloin, kun se koskee kansallisen lainsäätäjän antamasta säädöksestä aiheutunutta vahinkoa. Perustamissopimuksen 215 artiklan mukaista yhteisön vastuuta koskevassa oikeuskäytännössä vahvistetut korvausedellytykset ja erityisesti vaatimus, jonka mukaan talouspoliittisia valintoja edellyttäviin lainsäädäntötoimiin perustuvan vastuun osalta olisi näytettävä toteen riittävän ilmeinen rikkominen, eivät koske tätä tilannetta, koska Yhdistyneessä kuningaskunnassa hyväksyttiin laki, joka koskee yksilöitävissä olevaa ryhmää yhteisön kansalaisia ja johon ei liity minkäänlaisia talouspoliittisia valintoja. Jäsenvaltion vastuu ei erityisesti saa riippua siitä, oliko se tietoinen säädöksen oikeusnormien vastaisuudesta, vaan perustamissopimuksen määräyksen rikkominen riittää. Vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*in säännökset täyttävät joka tapauksessa ne edellytykset, joita sovellettaisiin yhteisön lainsäätäjän vastuuseen. Factortame ym. lisäävät oman erityistilanteensa osalta, ettei se seikka, että niiden hakemuksesta määrättiin välitoimia, ole este vahingonkorvausten myöntämiselle, koska nämä kaksi mahdollisuutta eivät ole vaihtoehtoisia. Tällainen päätelmä on tehtävä erityisesti siksi, että välitoimet määrättiin yli vuosi sen jälkeen, kun aluksia ei ollut hyväksytty rekisteriin. Tietyt kantajat eivät ole myöskään hyötyneet välitoimista. Factortame ym. korostavat, että yhteisöjen tuomioistuimen on vahvistettava tiettyjä toimintaohjeita erityisten korvausperusteiden osalta ja noudatettava tältä osin asiassa Francovich ym. annetun tuomion mukaista periaatetta, jonka mukaan asiassa sovellettavat kansalliset säännöt eivät saa olla

1 — Näihin kantajiin kuuluvat kaikki yhtiöt ja luonnolliset henkilöt sekä henkilöt, jotka ilmoittavat olleensa kyseisten yhtiöiden osakkeenomistajia tai hallituksen jäseniä ja joille Divisional Court on antanut luvan nostaa kanteen ja vaatia korvausta, Rawlingsia lukuun ottamatta. Koska Rawlingsille, joka on kantaja nro 37, on annettu lupa vaatia "rangaistuksenluonteista vahingonkorvausta", se on erikseen edustettuna pääasian käsittelyssä ja se on esittänyt yhteisöjen tuomioistuimelle huomautuksensa erikseen.

epäedullisempia kuin säännöt, joita sovelletaan samankaltaisiin jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuviin vaatimuksiin, eikä niillä saa tehdä korvauksen saamista mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi (asia Francovich ym., tuomion perusteluiden 43 kohta).

27. *Factortame ym.* ehdottavat asiassa C-48/93 esitettyihin kysymyksiin seuraavia vastauksia:

"Kysymys 1: Myöntävä vastaus;

Kysymys 2: Vahingonkorvauksia ja korkoja koskevat vaatimukset, sellaisina kuin ne on täsmennetty toisessa kysymyksessä ja erityisesti sen a—f kohdissa, voidaan kaikilta osin hyväksyä yhteisön oikeuden perusteella."

28. *Rawlings* katsoo, että oikeuden olemassaolon ratkaiseva edellytys on se, että oikeuden suojelemiseksi ja täytäntöönpanemiseksi on käytettävissä tehokkaita keinoja (Ubi jus, ibi remedium); oikeus, jonka täytäntöönpanemiseksi ei ole käytettävissä tehokasta oikeussuojakeinoa, ei ole todellinen oikeus. Rawlings katsoo, että yhteisöjen tuomioistuimen on vahvistettava, että jos jäsenvaltio rikkoo millä tahansa tavalla välittömästi sovellettavaa yhteisön oikeusnormia, vahingonkärsijälle syntyy tällä perusteella oikeus saada vahingonkorvausta. ETY:n perustamissopimuksen 178 ja 215 artiklaa koskevassa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistettuja edellytyksiä ei voida soveltaa nyt käsiteltävässä asiassa, mutta kyseisessä oikeuskäytännössä vahvistetut vastuun edellytykset ja kaikki muut asianmukaisiksi katsottavat edellytykset joka tapauksessa täyttyvät, koska tosiseikat, joihin Rawlingsin vaatimus perustuu, ovat selviä ja vakavia. Erityisten vahinkolajien osalta on syytä noudattaa edellä mainitun asiassa Francovich ym. annetun tuomion 42 ja 43 kohdassa vahvistettuja periaatteita. "Rangaistuksenluonteisia" vahingonkorvauksia (exemplary damages) koskevan vaatimuksensa osalta Rawlings katsoo erityisesti, että jos kiellettäisiin mahdollisuus saada "rangaistuksenluonteisia" vahingonkorvauksia yhteisön oikeuden rikkomisen perusteella, vaikka tämä mahdollisuus on olemassa tiettyjen Englannin oikeuden rikkomisten osalta, se olisi vastoin vaatimusta, jonka mukaan oikeuksiin, joihin voidaan vedota yhteisön oikeuden perusteella, ei voida soveltaa epäedullisempaa kohtelua kuin niihin oikeuksiin, jotka ovat jäsenvaltion kansallisen oikeuden mukaisten samanlaisten kanteiden kohteina.

29. *Rawlings* ehdottaa seuraavia vastauksia asiassa C-48/93 esitettyihin kysymyksiin:

"1. Kun jäsenvaltion lainsäädännössä säädetään ETY:n perustamissopimuksen 5, 7, 52 ja

221 artiklan vastaisesti kalastusalusten omistajia ja niillä toimintaa harjoittavia henkilöitä sekä laivanvarustamojen osakkeenomistajia ja hallituksen jäseniä koskevista edellytyksistä, joilla suoraan tai välillisesti syrjitään oikeusnormien vastaisesti jäsenvaltioiden kansalaisia heidän kansalaisuutensa perusteella, kyseisen jäsenvaltion on periaatteessa korvattava tosiasiallisesti oikeusnormien vastaisesta syrjinnästä aiheutuneet tappiot.

2. Koska ei ole olemassa yhteisön lainsäädäntöä, jota voitaisiin soveltaa, toimivaltaisten kansallisten tuomioistuinten on ratkaistava tällaiset korvausvaatimukset edellä mainitun periaatteen mukaisesti, mutta noudattaen myös kansallisessa oikeudessa samankaltaisten vaatimusten osalta säädettyjä aineellisia ja menettelyllisiä edellytyksiä valtion sisäisen oikeusjärjestyksen mukaisesti. Näitä edellytyksiä ei kuitenkaan voida vahvistaa sellaisiksi, että niillä tehdään tosiasiallisen korvauksen saaminen oikeusnormien vastaisista toimenpiteistä todellisuudessa aiheutuneista tappioista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi.

3. Kun jäsenvaltion lainsäädännön mukaan on mahdollista määrätä edellä mainittujen korvausten lisäksi vahingonkorvausta, jos viranomaiset ovat toimineet painostavasti, mielivaltaisesti tai perustuslainvastaisesti, kansallisten tuomioistuinten on varmistettava samanlainen suoja silloin, kun tällainen menettely on vastoin yhteisön oikeuden perusperiaatetta. Tältä osin

i) ETY:n perustamissopimuksen 7, 52 ja 221 artiklassa nimenomaisesti ilmaistu kansalaisuuteen perustuvan syrjinnän kielto on yksityisten suojaksi tarkoitettu yhteisön perusperiaate. Tämän perusperiaatteen loukkaamista olisi aina pidettävä yhtä vakavana kuin kansallisessa perustuslaissa tai sitä vastaavassa lainsäädännössä säädettyjen samankaltaisten perustavanlaatuisten säännösten rikkomista,

ja

ii) sillä, ettei jäsenvaltio ryhdy viipymättä tehokkaisiin toimenpiteisiin yhteisöjen tuomioistuimen määräyksen täytäntöönpanemiseksi, loukataan vakavalla tavalla oikeusnormien noudattamista koskevaa perusperiaatetta, joka on yksi osa yhteisön olennaista perustaa."

30. *Tanskan hallitus* katsoo, että edellä mainitun asiassa Francovich ym. annetun tuomion perusteluita on tulkittava siten, että kyseisessä tuomiossa vahvistetaan yhteisön oikeuden yleinen periaate, jonka mukaan jäsenvaltioiden on korvattava yhteisön oikeuden rikkomisesta yksityisille aiheutuvat vahingot. Vahingonkorvauskanteen esittämistä koskevista muotovaatimuksista ja aineellisoikeudellisista edellytyksistä säädetään kansallisessa yksityisoikeudessa sillä edellytyksellä, ettei korvaus saa olla näennäinen. Ei kuitenkaan olisi perusteltua, että jäsenvaltioilla voisi olla laajempi vastuu kuin

yhteisön toimielimillä, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin on määritellyt yhteisön toimielinten vastuun ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskevassa oikeuskäytännössään. Tässä oikeuskäytännössä edellytetään kuitenkin tuottamusta, koska vastuu syntyy ainoastaan silloin, kun yksityisiä suojaavaa ylemmäntasoista oikeusnormia on rikottu "riittävän ilmeisesti" tai kun kyseinen toimielin on jättänyt "selvällä ja vakavalla tavalla" noudattamatta sen toimivallan käytölle asetettuja rajoja.

31. *Tanskan hallitus* esittää näkemyksensä ainoastaan periaatekysymyksistä ehdottamatta vastauksia yhteisöjen tuomioistuimelle esitettyihin kysymyksiin.

32. *Saksan hallitus* katsoo, että yhteisön lainsäätäjä ei ole halunnut vahvistaa jäsenvaltioiden yleistä vastuuta yhteisön oikeuden rikkomisesta. Se muistuttaa, etteivät jäsenvaltiot antaneet tätä seikkaa koskevia säännöksiä tai määräyksiä Maastrichtin sopimusta koskeneiden neuvotteluiden yhteydessä. EY:n perustamissopimuksen 171 artiklan uudessa versiossa määrätään ainoastaan sellaisille jäsenvaltioille määrättävästä uhkasakosta, jotka eivät noudata yhteisöjen tuomioistuimen tuomioita. Saksan hallitus lisää, että olisi sekä perustamissopimuksessa määrätyn yhteisön toimielinten ja jäsenvaltioiden välisen toimivaltajaon että toimielinten välisen tasapainon periaatteen vastaista, jos oikeuskäytännössä täydennettäisiin yhteisön oikeutta enemmän kuin laissa olevan aukon sallittu täyttäminen edellyttää. Lakia säätäviä toimielimiä, erityisesti neuvostoa ja parlamenttia ei voida jättää ulkopuolelle, kun luodaan yleinen oikeus vahingonkorvaukseen, koska siihen tarvitaan demokraattinen hyväksyminen. Tällainen periaate edellyttää lisäksi perustamissopimuksen muuttamista, josta aiheutuvien taloudellisten seurausten vuoksi myös kansallisten parlamenttien hyväksyntä on välttämätön.

Saksan hallitus katsoo, että edellä mainittu asiassa Francovich ym. annettu tuomio koskee ainoastaan sellaisiin oikeusnormeihin liittyviä seuraamuksia, jotka eivät ole välittömästi sovellettavissa, koska yhteisöjen tuomioistuin on tahtonut täyttää aukon oikeuksia koskevien takeiden järjestelmässä. Jos yhteisön oikeusnormeihin voidaan vedota oikeusteitse, oikeus saada korvausta ei ole tarpeen. Näin ollen Saksan hallitus ottaa ainoastaan toissijaisesti kantaa ennakkoratkaisukysymyksiin. Vahingonkorvauksen edellytysten osalta on viitattava edellä mainitussa asiassa Francovich ym. annetussa tuomiossa vahvistettuihin edellytyksiin sekä muihin yhteisön oikeuteen (perustamissopimuksen 215 artiklaa koskeva oikeuskäytäntö) ja kansalliseen oikeuteen perustuviin muotovaatimuksiin ja aineellisoikeudellisiin edellytyksiin ottaen huomioon yhteisöjen tuomioistuimen asiassa Francovich ym. antamansa tuomion 43 kohdassa vahvistamat rajoitukset. Erityisesti tuottamuksen toteennäyttämistä koskeva edellytys, jolla tarkoitetaan sitä, että valtion on todettava toimineen tahallisesti tai tuottamuksellisesti, on vahingonkorvauksen täysin perusteltu aineellinen edellytys. Vahingonkorvausvelvollisuus ei voi missään tapauksessa koskea ennen yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitun asiassa komissio vastaan Saksa 12.3.1987 antaman tuomion antamista aiheutuneita vahinkoja, koska kyseisellä tuomiolla velvoitetaan jäsenvaltiot lopettamaan perustamissopimuksen rikkominen vasta tuomion antamisajankohdasta lähtien.

33. *Saksan hallitus* ehdottaa seuraavia vastauksia asiassa C-46/93 esitettyihin kysymyksiin:

"1. Kun kansallista parlamenttilakia, kuten Saksan *Biersteuergesetz*in 9 ja 10 pykälää, ei ole muutettu yhteisön oikeuden välittömästi sovellettavan oikeusnormin, kuten ETY:n perustamissopimuksen 30 artiklan, mukaiseksi, yhteisön oikeudessa ei velvoiteta jäsenvaltiota korvaamaan tästä seikasta yksityisille aiheutuneita vahinkoja."

ja toissijaisesti:

"2. Kansallisessa lainsäädännössä voidaan asettaa yhteisön oikeudesta johtuvalle oikeudelle saada korvausta sekä korvausvastuun perusteiden että vastuusta aiheutuvien seurausten ja menettelyn osalta samoja rajoituksia kuin siinä tapauksessa, että kansallisella lailla on rikottu ylemmäntasoista kansallista oikeutta, mutta näillä edellytyksillä ei saa tehdä korvauksen saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi.

3. Kansallisessa lainsäädännössä voidaan asettaa yhteisön oikeudesta johtuvalle oikeudelle saada korvausta jäsenvaltion tuottamusta koskeva edellytys, jolla ei kuitenkaan saa tehdä korvauksen saamista mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi.

4. a) Kansallisessa lainsäädännössä voidaan rajoittaa yhteisön oikeudessa vahvistettua korvausvelvollisuutta sen ulottuvuuden osalta, kunhan korvausvelvollisuus on tehokas seuraamus yhteisön oikeuden soveltamiseksi.

b) Yhteisön oikeudesta johtuva oikeus saada korvausta ei yleensä velvoita korvaamaan vahinkoja, jotka olivat syntyneet ennen kuin Euroopan yhteisöjen tuomioistuin oli vahvistanut yhteisön oikeuden rikkomisen.

(tai siinä tapauksessa, että ensimmäiseen kysymykseen ja neljännen kysymyksen b kohtaan vastataan myöntävästi)

Saksan liittotasavallan vastuu siitä, että *Biersteuergesetz*in 9 ja 10 pykälä ovat ristiriidassa perustamissopimuksen 30 artiklan kanssa, koskee ainoastaan vahinkoja, jotka ovat syntyneet nyt käsiteltävässä asiassa annetun tuomion antamisen jälkeen, jos vahinkoa

kärsineet eivät ole aikaisemmin nostaneet kannetta tuomioistuimessa tai esittäneet vastaavanlaista vaatimusta."

34. *Saksan hallitus* katsoo, että Divisional Courtin yhteisöjen tuomioistuimelle esittämään ensimmäiseen kysymykseen on vastattava samalla tavoin kuin Bundesgerichtshofin esittämään kysymykseen. Divisional Courtin toisen kysymyksen osalta Saksan hallitus katsoo, että myönnettävän korvauksen suuruus on määrättävä kansallisen oikeuden mukaan siltä osin kuin korvauksen saaminen ei sen perusteella ole mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa.

35. *Kreikan hallitus*, joka ei ole jättänyt yhteisöjen tuomioistuimelle kirjelmää mutta on esittänyt suullisia huomautuksia, katsoo, että jotta suoraan yhteisön oikeuteen perustuvalla vahingonkorvausta koskevalla periaatteella (asia Francovich ym., tuomion 41 kohta) voisi olla tehokas vaikutus, korvauksella on poistettava erotuksetta kaikki yhteisön oikeuden rikkomisesta aiheutuvat seuraukset ja turvattava täysin yksityisten oikeudet. Kreikan hallitus katsoo, etteivät korvauksen edellytykset saa olla olennaisesti erilaisia kuin asiassa Francovich ym. annetussa tuomiossa. Jäsenvaltioiden menettelysäännöt, jotka eivät saa estää yhteisön oikeuden täytäntöönpanoa tai vaikeuttaa sitä erityisellä tavalla, eivät voi koskea vahingonkorvausvelvollisuuden syntymisedellytyksiä, vaan ainoastaan tiettyjä ongelma-alueita, kuten vahingon laajuutta tai vastuun jakamista. EY:n perustamissopimuksen 215 artiklaan perustuvaa yhteisön vastuuta koskevassa oikeuskäytännössä vahvistetut vahingonkorvauksen edellytykset ja erityisesti vaatimus ylemmäntasoisen oikeusnormin selvän ja riittävän ilmeisen rikkomisen toteen näyttämisestä eivät ole merkityksellisiä jäsenvaltioiden vastuun kannalta siltä osin kuin on vaikeaa ratkaista, onko yhteisön oikeutta rikottu. Kreikan hallitus lisää, että vastuun syntymiseksi riittää, että yhteisön oikeusnormia on objektiivisesti rikottu. Se katsoo, että sekä omaisuudelle aiheutuneet vahingot että tulon ja ansion menetys on korvattava. Lopuksi Kreikan hallitus katsoo, että oikeutta saada vahingonkorvausta olisi rajoitettava ajallisesti vasta yhteisöjen tuomioistuimen tuomion antamisen jälkeen.

36. *Espanjan hallitus* katsoo, että yhteisöjen tuomioistuin on vahvistanut jäsenvaltioiden ja siten myös jäsenvaltioiden lainsäätäjän taloudellisen vastuun periaatteen. Korvauksen edellytysten osalta yhteisöjen tuomioistuin on viitannut kansallisiin oikeusjärjestyksiin. Tältä osin jäsenvaltioiden lainsäädännön äärimmäinen moninaisuus edellyttää lainsäädännön lähentämistä yhteisön tasolla eikä kansallisen kohtelun periaatteen soveltaminen riitä. Tämän vastuun ulottuvuutta on tutkittava tapauskohtaisesti ja joka tapauksessa on otettava huomioon vahingon aiheuttaneen toimen ja aiheutuneen vahingon luonne ja laajuus sekä toimen ja aiheutuneen vahingon välisen syy-yhteyden olemassaolo.

37. *Espanjan hallitus* vaatii yhteisöjen tuomioistuinta vastaamaan ennakkoratkaisukysymyksiin Espanjan hallituksen esittämistä huomautuksista ilmenevällä tavalla.

38. *Ranskan hallitus* katsoo, ettei lainsäädäntötoimia tai lainsäätäjän laiminlyöntejä pidä vapauttaa yleisestä korvausvelvollisuudesta, mutta että on kuitenkin otettava huomioon vaikeudet, joiden vuoksi jäsenvaltiot eivät ole noudattaneet yhteisön oikeutta. Jos kansallisen oikeuden mukaiset korvausedellytykset tekevät yhteisön oikeuden vahingonkorvausta koskevan periaatteen tehottomaksi, nämä edellytykset eivät ole yhteisön oikeuden mukaisia. Yhteisöjen tuomioistuin voisi vahvistaa sellaiset edellytykset, jotka muistuttavat niitä edellytyksiä, jotka se on vahvistanut ETY:n perustamissopimuksen 178 artiklaa soveltaessaan, mutta sen olisi pitäydyttävä käsitteessä "yhteisön oikeuden rikkominen" voimatta edellyttää, että kansallisten tuomioistuinten olisi pidettävä tällaista rikkomista "tuottamuksellisena". Erityisten korvauslajien osalta Ranskan hallitus huomauttaa, että yhteisöjen tuomioistuin on hyväksynyt tulon ja ansion menetyksen korvattavuuden. Korvausvelvollisuus voi syntyä vasta siitä hetkestä lähtien, kun yhteisön oikeutta on rikottu ilmeisellä tavalla. Kansallisen tuomioistuimen on näin ollen arvioitava tätä seikkaa tapauskohtaisesti.

39. *Ranskan hallitus* ehdottaa asiassa C-46/93 esitettyihin kysymyksiin seuraavia vastauksia:

"1. Yhteisöjen tuomioistuimen esittämää periaatetta, jonka mukaan jäsenvaltioiden on korvattava yhteisön oikeutta rikkomalla yksityisille aiheuttamansa vahingot, voidaan *soveltaa myös silloin, kun yhteisön oikeutta* on rikottu jättämällä muuttamatta kansallinen parlamenttilaki yhteisön oikeusnormien mukaiseksi.

2. Kansallisessa oikeusjärjestyksessä ei voida asettaa oikeudelle saada korvausta samoja rajoituksia kuin niitä, joita sovelletaan siinä tapauksessa, että kansallisella lailla on rikottu kansallisen perustuslain säännöksiä, jos vahingonkorvausvelvollisuutta koskeva periaate olisi vaikutukseton näiden rajoitusten vuoksi.

3. Jos yhteisön oikeuden rikkominen ei liity direktiivin täytäntöönpanon laiminlyöntiin, kuten nyt käsiteltävissä tapauksissa, kansalliset tuomioistuimet voivat edellyttää vahingonkorvauksen määräämiseksi, että yhteisön oikeutta on rikottu ilmeisellä tavalla, että vahingon suuruus ylittää kyseisellä alalla toimivien yrittäjien toimintaan kuuluvan riskin ja, tarvittaessa, että *vahinko on erityinen.*

4. a) Korvausvelvollisuus voi koskea kaikkia vahinkoja, joiden korvausvaatimuksen esittäjä voi osoittaa aiheutuneen välittömästi todetusta rikkomisesta.

b) Korvausvelvollisuus voi ulottua sellaisiin vahinkoihin, jotka ovat syntyneet ennen yhteisöjen tuomioistuimen antamaa tuomiota, jolla on todettu, että riidanalaisilla kansallisilla säännöksillä on laiminlyöty yhteisön oikeuden mukainen jäsenyysvelvoite. Käsite 'ilmeinen rikkominen' voi antaa kansalliselle tuomioistuimelle aiheen katsoa, että tämä edellytys täyttyy vasta sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuin on antanut

jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan tuomion tai tuomion, jolla se on selvästi tulkinnut niitä yhteisön säännöksiä, joiden rikkomiseen on vedottu, ja määrätäoikeuden vahingonkorvaukseen syntyväksi tuomion antamispäivästä lähtien."

40. *Ranskan hallitus* katsoo, että vastaukset, joita se ehdottaa yhteisöjen tuomioistuimelle annettaviksi Bundesgerichtshofin kolmeen ensimmäiseen kysymykseen antavat vastauksen myös Divisional Courtin ensimmäiseen kysymykseen. Vastaus, jota se on ehdottanut Bundesgerichtshofin neljänteen kysymykseen, antaa vastauksen myös Divisional Courtin toiseen kysymykseen.

41. *Irlannin hallitus* katsoo ensisijaisesti, että kysymys korvauksesta, joka jäsenvaltion on suoritettava yhteisön oikeuden välittömästi sovellettavan oikeusnormin rikkomisen vuoksi, ratkaistaan kansallisen oikeuden perusteella, kunhan yhteisön oikeuden perusteella maksettavaan korvaukseen ei sovelleta epäedullisempaa kohtelua kuin kansallisen oikeuden perusteella maksettaviin samankaltaisiin korvauksiin ja kunhan aineellisilla edellytyksillä ja vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä koskevilla muotovaatimuksilla ei tehdä korvauksen saamista mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi. Oikeus saada korvausta on olennaisesti toissijainen suojakeino, joka tulee kysymykseen erityisesti siinä tapauksessa, että on rikottu sellaisia yhteisön oikeusnormeja, joilla ei ole välitöntä oikeusvaikutusta, kuten niillä direktiivin säännöksillä, joihin vedottiin edellä mainitussa asiassa Francovich ym.. Irlannin hallitus muistuttaa, että jäsenvaltiot eivät antaneet Maastrichtin sopimusta koskeneissa neuvotteluissa yleistä vahingonkorvausvastuuta koskevia säännöksiä tai määräyksiä. ETY:n perustamissopimuksen 171 artiklan uuteen sanamuotoon sisältyy ainoastaan sellaisille jäsenvaltioille määrättävä uhkasakko, jotka eivät noudata yhteisöjen tuomioistuimen tuomioita. Toissijaisesti Irlannin hallitus esittää huomautuksia sen varalta, että yhteisöjen tuomioistuin antaisi sellaisen ratkaisun, jonka mukaan yhteisön oikeuden mukainen korvausvelvollisuus syntyisi myös välittömästi sovellettavan oikeusnormin rikkomisesta. Korvauksen edellytysten osalta on siinä tapauksessa otettava huomioon ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskeva yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntö sekä kansallinen oikeuskäytäntö.

42. *Irlannin hallitus* esittää molempien nyt käsiteltävien asioiden osalta esitettyihin kysymyksiin seuraavaa vastausta:

"a) Kansallisessa oikeudessa on ratkaistava kysymys siitä, onko jäsenvaltion korvattava välittömästi sovellettavaa yhteisön oikeusnormia rikkomalla yksityisille aiheuttamansa vahinko, sillä edellytyksellä ettei kansallisessa oikeudessa käsitellä yhteisön oikeuden mukaista korvausta epäedullisemmin kuin kansallisen oikeuden mukaista samankaltaista korvausta ja että sovellettavassa kansallisessa oikeudessa ei aseteta sellaisia menettelyllisiä ja

aineellisia edellytyksiä, että vahinkoa kärsineen on mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa saada korvausta."

ja toissijaisesti:

"b) Jos yhteisön oikeuden mukaan on mahdollista saada jäsenvaltiolta vahingonkorvausta yhteisön oikeuden rikkomisen perusteella, ja siltä osin kuin se on mahdollista, vahingon korvaamiseen on sovellettava (myös vahinkolajien, maksettavien korkojen, rangaistuksenluonteisten korvausten jne. osalta) kyseisen valtion kansallisessa oikeudessa vahvistettuja sekä aineellisia edellytyksiä että vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä koskevia muotovaatimuksia, kunhan nämä edellytykset ja vaatimukset eivät ole epäedullisempia kuin ne, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia, ja kunhan niillä ei tehdä korvauksen saamista käytännössä suhteettoman vaikeaksi tai mahdottomaksi."

43. *Alankomaiden hallitus* katsoo, ettei ole osoitettu, että yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitussa asiassa Francovich ym. antamassa tuomiossa luotua korvausperiaatetta voitaisiin sellaisenaan soveltaa sellaiseen tilanteeseen, jossa kansallinen lainsäätäjä on hyväksynyt yhteisön oikeuden kanssa ristiriidassa olevan lain. Oikeus saada korvausta on olennaisesti toissijainen suojakeino, joka tulee kysymykseen erityisesti siinä tapauksessa, että on rikottu sellaisia yhteisön oikeusnormeja, joilla ei ole välitöntä oikeusvaikutusta, kuten niillä direktiivin säännöksillä, joihin vedottiin edellä mainitussa asiassa Francovich ym. Yksityisillä on periaatteessa käytettävissään kansallisia oikeussuojakeinoja, joilla välittömästi sovellettavien oikeusnormien (ETY:n perustamissopimuksen 30 ja 52 artikla) noudattaminen varmistetaan. Alankomaiden hallitus muistuttaa, että laadittaessa sopimusta Euroopan unionista jäsenvaltiot keskustelivat yhteisön oikeuden tehokkaasta soveltamisesta ja että näiden neuvottelujen perusteella muutettiin ETY:n perustamissopimuksen 171 artiklaa. Jos korvausperiaatetta olisi sovellettava nyt käsiteltävässä asiassa, yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössään kehittämät ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskevat edellytykset voisivat olla hyödyllisiä viitekehyksenä. Kansallinen tuomioistuin voi kuitenkin käyttää perustana kansallista oikeutta ja soveltaa tiukempia edellytyksiä edellä mainitun asiassa Francovich ym. annetun tuomion 43 kohdassa asetetuissa rajoissa.

44. *Alankomaiden hallitus* esittää huomautuksissaan ainoastaan joitakin kannanottoja ehdottamatta yhteisöjen tuomioistuimelle konkreettisia vastauksia esitettyihin kysymyksiin.

45. *Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus* katsoo, että koska lainsäätäjän tehtävänä on tasapainottaa kilpailevia intressejä, perustamissopimuksen välittömästi sovellettavien määräysten todettuihin laiminlyönteihin on lainsäädäntötoimia koskevan vastuun osalta sovellettava yhteisön oikeutta ainoastaan seuraavien edellytysten täyttyessä: 1) rikottu perustamissopimuksen määräys on ylemmäntasoinen yksityisiä suojaava oikeusnormi; 2) tämän määräyksen rikkominen on

siinä mielessä riittävän ilmeinen, että annetuilla tai voimassa pidetyillä säädöksillä on jätetty selvällä ja vakavalla tavalla noudattamatta perustamissopimuksessa jäsenvaltiolle määrättyjä velvoitteita; 3) valtion jäsenyysvelvoitteiden rikkomisen ja niille yksityisille aiheutuvien vahinkojen, joilla on perustamissopimuksen kyseiseen määräykseen perustuvia oikeuksia, välillä on välitön syy-yhteys.

46. *Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus* ehdottaa esitettyihin kysymyksiin seuraavia vastauksia:

— asiassa C-48/93:

"1. Kun jäsenvaltio säätää lain, johon liittyen lainsäätäjällä on harkintavaltaa, jäsenvaltiolle syntyy yhteisön oikeuden perusteella vastuu siitä, että tämän lain myöhemmin katsotaan olevan ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, ainoastaan siinä tapauksessa, että yksityisiä suojaavaa ylemmäntasoista oikeusnormia on rikottu riittävän ilmeisesti ja että kyseinen valtio on selvällä ja vakavalla tavalla jättänyt noudattamatta yhteisöjen perustamissopimusten mukaisia velvoitteitaan. Kyseinen jäsenvaltio ei ole yhteisön oikeuden perusteella vahingonkorvausvelvollinen, kun

i) jäsenvaltion lainsäätäjä on säätänyt kalastusalusten omistajien ja niillä kalastusta harjoittavien henkilöiden sekä laivanvarustamojen osakkeenomistajien ja hallitusten jäsenten kansalaisuutta, kotipaikkaa ja asuinpaikkaa koskevan lain, joka tuli voimaan 1.12.1988 ja kun

ii) jäsenvaltio on toiminut asiassa 246/89 R, komissio vastaan Yhdistynyt kuningaskunta (Kok. 1989, s. 3125) annetun yhteisöjen tuomioistuimen presidentin määräyksen ja asiassa 221/89, The Queen vastaan Secretary of State for Transport, ex parte Factortame (Kok. 1991, s. I-3905) annetun yhteisöjen tuomioistuimen tuomion mukaisesti.

2. Kun jäsenvaltion on yhteisön oikeuden perusteella korvattava yksityisille menetys, joka niille on aiheutunut laista, joka sittemmin on todettu yhteisön oikeuden vastaiseksi, vahingonkorvaukseen liittyvät aineelliset edellytykset ja vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä koskevat muotovaatimukset määräytyvät yhteisön oikeusnormien puuttuessa kansallisen oikeuden

perusteella, kunhan nämä edellytykset eivät ole epäedullisempia kuin edellytykset, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia korvauksia, ja kunhan niillä ei tehdä korvauksen saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi."

3. Tähän kysymykseen annettava vastaus on sama kuin edellä ensimmäiseen kysymykseen annettu vastaus.

— asiassa C-46/93:

4. Tähän kysymykseen annettava vastaus on sama kuin edellä toiseen kysymykseen annettu vastaus.

"1. Jäsenvaltion vastuu syntyy yhteisön oikeuden perusteella sen vuoksi, että lainsäätäjä on jättänyt säätämättä lain, jonka osalta lainsäätäjällä on harkintavaltaa, kun kyseinen valtio on rikkonut riittävän ilmeisesti yksityisiä suojaavaa ylemmäntasoista oikeusnormia ja kun se on selvällä ja vakavalla tavalla jättänyt noudattamatta yhteisöjen perustamissopimusten mukaisia velvoitteitaan.

2. Kun jäsenvaltion on yhteisön oikeuden perusteella korvattava yksityisille menetys, joka niille on aiheutunut laista, joka sittemmin on todettu yhteisön oikeuden vastaiseksi, vahingonkorvauksen aineelliset edellytykset ja vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä koskevat muotovaatimukset määräytyvät yhteisön oikeusnormien puuttuessa kansallisen oikeuden perusteella, kunhan nämä edellytykset eivät ole epäedullisempia kuin edellytykset, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia, ja kunhan niillä ei tehdä korvauksen saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi."

47. *Komissio* katsoo, että on yleisesti ja ainakin pääasioiden kohteina olevissa tilanteissa yhteisön oikeuden vastaista, että jäsenvaltiot soveltavat yhteisön oikeuden rikkomisen osalta järjestelmällisesti ja rajoituksetta kansallisessa oikeudessa säädettyjä yleisiä rajoituksia lainsäädäntötoimista aiheutuneiden vahinkojen korvaamiseen. Korvauksen myöntämisedellytysten osalta komissio katsoo, että kansalliset oikeusnormit on otettava huomioon edellä mainitussa asiassa Francovich ym. annetussa tuomiossa vahvistetuin rajoituksin ja että olisi mahdollista vedota ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskevaan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntöön. Vahingon suuruus lasketaan jäsenvaltioiden oikeuden perusteella sillä varauksella, että ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskevan oikeuskäytännön vähimmäisvaatimuksia noudatetaan. Vahingonkorvausvelvollisuus syntyy sillä hetkellä, jolloin viranomaisten olisi pitänyt tietää, että ne toimivat yhteisön oikeuden soveltamisalalla ja että ne loukkasivat yhteisön oikeudesta johtuvia oikeuksia, eivätkä ne voi vedota anteeksiannettavaan erehdykseen.

48. *Komissio* ehdottaa esitettyihin kysymyksiin seuraavia vastauksia:

— asiassa C-46/93:

"1. Jäsenvaltion on korvattava vahingot, jotka ovat aiheutuneet yksityisille siitä, että jäsenvaltion viranomaiset ovat loukanneet yhteisön oikeudesta johtuvia oikeuksia, myös silloin kun yhteisön oikeutta on rikottu laiminlyömällä parlamenttilain muuttaminen yhteisön oikeuden mukaiseksi.

2. Yhteisön oikeuden tässä kehitysvaiheessa jäsenvaltioiden tehtävänä on täsmentää vahingonkorvausta koskevat ainelliset edellytykset. Kansalliset säännökset eivät saa olla tältä osin epäedullisemmat kuin ne, joita sovelletaan pelkästään jäsenvaltion sisäisessä oikeudessa suojattuihin samankaltaisiin oikeuksiin. Niiden perusteella oikeussuojan saaminen ei saa myöskään olla käytännössä mahdotonta, eikä niillä saa suhteettomasti rajoittaa oikeussuojaa siten, että yhteisön oikeuteen perustuvien oikeuksien loukkausten osalta sovelletaan rajoituksia, jotka jäsenvaltion sisäisessä oikeudessa koskevat yksinomaan lainsäätäjän toimintaa.

3. Tuottamuksen asettaminen kansallisissa oikeusnormeissa vahingonkorvauksen edellytykseksi ei ole ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, kunhan vastuujärjestelmän kokonaisuus on yhteisön toimielinten antamiin yleisesti sovellettaviin säädöksiin ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklan toisen kohdan mukaisesti sovellettavien vähimmäisvaatimusten mukainen.

4. Yhteisön oikeudessa edellytetty tehokas oikeussuoja on liian rajoitettu, jos korvausvelvollisuus koskee ainoastaan lailla suojatuille tietyille henkilökohtaisille oikeushyville, esimerkiksi omaisuudelle aiheutuneita vahinkoja. Sama pätee silloin, kun kansallisessa vastuujärjestelmässä ei yleensä korvata tulon ja ansion menetystä, vaikka tämä olisi asianmukaisesti täsmennetty.

5. Yhteisön oikeudessa edellytetty tehokas oikeussuoja on liian rajoitettu myös silloin, jos korvauksen edellytyksenä on se, että rikkominen on aiemmin muodollisesti todettu ETY:n perustamissopimuksen 169 artiklan mukaisessa menettelyssä."

— asiassa C-48/93:

"1. Jäsenvaltion on korvattava vahinko, joka on aiheutunut yksityiselle siitä, että jäsenvaltion toimielimet ovat loukanneet yhteisön oikeudesta johtuvaa henkilökohtaista

oikeutta, ja se on korvattava myös silloin, kun oikeutta on loukattu lainsäädäntötoimin.

2. Yhteisön oikeuden tässä kehitysvaiheessa jäsenvaltioiden tehtävänä on määrittää vahingonkorvaukseen sovellettavat lisäedellytykset. Kansallisia oikeusnormeja on kuitenkin sovellettava erotuksetta, eikä niillä saa tehdä oikeussuojan saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi soveltamalla yhteisön oikeudessa vahvistettujen oikeuksien loukkauksen osalta kansallisessa lainsäädännössä säädettyjä lainsäädäntötoimia koskevia rajoituksia.

3. Tuottamuksen asettaminen kansallisissa oikeusnormeissa vahingonkorvauksen edellytykseksi ei ole ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, kunhan korvausvastuuta koskevien oikeusnormien kokonaisuus on yhteisön toimielinten antamiin yleisesti sovellettaviin säädöksiin perustamissopimuksen 215 artiklan toisen kohdan mukaisesti sovellettavien vähimmäisvaatimusten mukainen.

4. Yhteisön oikeuden tässä kehitysvaiheessa jäsenvaltioiden tehtävänä on täsmentää vahingonkorvausvaatimuksiin sovellettavat oikeusnormit. Kansallisia sääntöjä on kuitenkin sovellettava erotuksetta, eikä niillä saa tehdä oikeussuojan saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi. Jos kansallisessa oikeudessa säädetään erityisistä tai rangaistuksenluonteisista vahingonkorvauksista, tämäntyyppisiä korvauksia koskevia oikeusnormeja on sovellettava erotuksetta niihin tapauksiin, joissa yhteisön oikeudessa vahvistettuja oikeuksia on loukattu."

B. *Jäsenvaltion vastuuta koskevan periaatteen sovellettavuus lainsäädäntötoimiin (ensimmäinen kysymys asiassa C-46/93 ja asiassa C-48/93)*

49. *Kaikki asianosaiset* hyväksyvät jäsenvaltion vastuuta koskevan periaatteen sovellettavuuden kansalliseen lainsäätäjään (tämän mahdollisuuden hyväksymisedellytykset on esitetty jäljempänä C ja D jaksossa).

50. *Brasserie du pêcheur* katsoo, että edellä mainittu asiassa Francovich ym. annettu tuomio on poistanut kaiken epävarmuuden, koska yhteisöjen tuomioistuin ei ole tehnyt eroa yhteisön oikeuden rikkomisesta vastuussa olevien valtion toimielinten tehtävien perusteella. Kyseisessä tuomiossa Italian tasavallan katsottiin olevan vastuussa rikkomisesta, joka oli aiheutunut Italian lainsäätäjän virheestä. Tämä näkemys on erityisen aiheellinen siitä syystä, että muut vaihtoehdot heikentäisivät oikeussuojaa ja vaarantaisivat yhteisön oikeuden yhdenmukaista soveltamista.

51. *Factortame ym. ja Rawlings* katsovat, että sillä, sisältyykö lainvastaisuus primaarioikeuteen vai johdettuun oikeuteen, joka on säädetty täytäntöönpanosta vastaavalle viranomaiselle delegoidun toimivallan mukaisesti, tai liittyykö lainvastaisuus pelkästään tämän toimivallan käyttöön, ei useinkaan ole merkitystä sen yksityisen kannalta, jonka oikeutta on loukattu. Oikeusnormien vastainen säädös on oikeusnormien vastainen riippumatta siitä, missä järjestyksessä se on annettu, ja siitä, onko sen takana laaja poliittinen tuki.

52. *Ranskan hallitus* on tältä osin sitä mieltä, että lain säätäminen tai säätämättä jättäminen, joka ei vaikuta millään tavoin yhteisön oikeuden rikkomisen luonteeseen, ei sinällään ole peruste yleiselle vapauttamiselle vahingonkorvausvelvollisuudesta.

53. *Komissio* katsoo, että senlaatuiset rikkomiset, joiden vuoksi jäsenvaltiot ovat vastaajina näissä kahdessa nyt käsiteltävässä asiassa, eivät todellisuudessa koske kansallisen lainsäädäntövallan käyttöä perinteisessä perustuslaillisessa merkityksessä vaan yhteisön oikeuden ensisijaisuuden noudattamatta jättämistä. Ottaen huomioon velvollisuuden noudattaa tätä ensisijaisuutta, joka velvoittaa jäsenvaltioiden kaikkia toimielimiä, ei ole perusteltua asettaa oikeudelle saada vahingonkorvausta rajoituksia, jotka on kehitetty kansallisessa oikeudessa yhteisön oikeudesta riippumattoman lainsäädäntövallan käyttämistä varten. Yhteisön oikeuden tavoitteiden noudattamisen kannalta lainsäätäjä määritellään sen toiminnan perusteella, eli ei sen aseman perusteella, joka sillä on lainsäätäjänä perustuslain perusteella, vaan sen aseman perusteella, joka sillä on täytäntöönpanijana yleisiä soveltamissäännöksiä annettaessa.

C. *Jäsenvaltion vastuun edellytykset (toinen kysymys asiassa C-46/93 ja ensimmäinen kysymys asiassa C-48/93)*

54. *Saksan ja Irlannin hallitukset* ovat esittäneet ainoastaan toissijaisesti huomautuksia jäsenvaltion vastuuta koskevan periaatteen soveltamisedellytyksistä, koska kyseiset hallitukset katsovat, että yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitussa asiassa Francovich ym. antamassa tuomiossa vahvistama yhteisön oikeuden periaate koskee ainoastaan seuraamusta sellaisista säännöksistä, jotka eivät ole välittömästi sovellettavissa.

55. *Brasserie du pêcheur, Tanskan, Saksan, Espanjan, Alankomaiden ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset sekä komissio* huomauttavat, että asiassa Francovich ym. antamassaan tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin ei halunnut vahvistaa yleistä, tyhjentävää ja suljettua järjestelmää vahingonkorvauksen määräämisen edellytysten osalta. Yhteisöjen tuomioistuin on päinvastoin viitannut jäsenvaltioiden oikeusjärjestyksessä vahvistettuihin aineellisiin edellytyksiin ja vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä koskeviin muotovaatimuksiin, koska yhteisössä ei ole yhdenmukaistettu näitä säännöksiä. Ne lisäävät, että yhteisöjen tuomioistuin on kuitenkin halunnut vahvistaa kaksi rajoitusta. Yhteisön oikeudessa vahvistettu ensimmäinen edellytys on se, että kansallisen lainsäädännön mukaiset perusteet eivät saa olla epäedullisempia kuin ne perusteet, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia. Toinen

edellytys on se, että niillä ei saa tehdä korvauksen saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi (asia Francovich ym., tuomion 42 ja 43 kohta).

56. *Kaikki hallitukset ja komissio* katsovat, että ETY:n perustamissopimuksen 178 ja 215 artiklaa koskevaa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntöä voitaisiin soveltaa kokonaan tai osittain jäsenvaltioiden vastuun määrittämiseksi. Niiden mielestä sellaisten lainsäädäntötoimien osalta, joihin liittyy talouspoliittisia valintoja aloilla, joilla jäsenvaltioilla tai yhteisön toimielimillä on laaja harkintavalta, niiden vastuun pitäisi itse asiassa syntyä vain siinä tapauksessa, että yhteisön oikeutta on rikottu "ilmeisesti" eli "selvällä ja vakavalla tavalla". Tanskan, Saksan, Alankomaiden ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset lisäävät, että jäsenvaltioiden korvausvastuuta koskeva yhteisön järjestelmä ei missään tapauksessa voi olla ankarampi kuin yhteisön toimielinten korvausvastuuta koskeva järjestelmä.

Factortame ym. ja Rawlings katsovat sitä vastoin, että ETY:n perustamissopimuksen 178 ja 215 artiklaa koskevaa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntöä ei voida soveltaa jäsenvaltioiden vastuun määrittämiseksi. Ne arvioivat, että vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*in osa II täyttää joka tapauksessa helposti ne edellytykset, jotka on asetettu yhteisön lainsäädäntöä koskevassa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä.

57. *Tanskan, Espanjan, Ranskan, Irlannin ja Alankomaiden hallitukset sekä komissio* katsovat, että yhteisön oikeuden rikkominen on "selvää" silloin, kun rikotut yhteisön oikeusnormit ovat sellaisenaan selkeitä, tai silloin, kun yhteisöjen tuomioistuin on selventänyt niitä ennakkoratkaisukysymyksen tai jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan kanteen yhteydessä ja erityisesti silloin, kun yhteisöjen tuomioistuin on aikaisemmin todennut jäsenvaltion kyseisen kaltaisen sisäisen säännöksen olevan ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa. Pelkästään se seikka, että yhteisön oikeuden vastaisuus on vahvistettu yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla, ei kuitenkaan sellaisenaan ole riittävä peruste jäsenvaltion vastuun syntymiseksi; toisaalta ei ole välttämätöntä, että rikkominen on ollut jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan menettelyn kohteena.

Tanskan ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset ja komissio katsovat, että jäsenvaltion vastuuta koskevaa kysymystä on erittäin vaikea ratkaista siinä tapauksessa, että kansallinen lainsäädäntö on ristiriidassa ETY:n perustamissopimuksen määräyksen kanssa, koska uusia tulkintakysymyksiä tulee jatkuvasti esille. Jos tulkinnasta on epävarmuutta ja jos jäsenvaltio käyttää harkintavaltaansa kohtuullisesti, olisi epäoikeudenmukaista, jos se joutuisi kantamaan vastuun, mikäli todettaisiin, että yhteisön oikeus on kyseisen kansallisen lain tai hallinnollisen käytännön esteenä. Anteeksiannettavien oikeudellisten erehdysten ei pitäisi johtaa vastuun syntymiseen.

58. *Saksan hallitus* katsoo asiassa C-46/93, että BierStG:n 9 ja 10 pykälän ja ETY:n perustamissopimuksen 30 artiklan välisen yhteensoveltuvuuden osalta tilanne ei ollut

lainkaan selvä. Yhteisöjen tuomioistuin käytti edellä mainitussa asiassa 178/84 antamassaan tuomiossa pikemminkin tilaisuutta hyväkseen määrittääkseen täysin uudelleen ETY:n perustamissopimuksen 30 ja 36 artiklan soveltamisalan elintarvikkeisiin sovellettavan lainsäädännön osalta ja vahvistaakseen kiellettyjä lisäaineita sisältävien elintarvikkeiden myyntiin sovellettavat menettelysäännöt. Liittotasavalta ei ollut siis rikkonut tietoisesti ja tahallisesti yhteisön oikeuden selvää ja yksiselitteistä oikeusnormia. Koska ETY:n perustamissopimuksen 30 artikla on välittömästi sovellettavissa, kantaja olisi voinut vedota oikeuksiinsa kansallisissa tuomioistuimissa. Syy siihen, ettei se ole menetellyt näin, on selvästi se, että alun perin komissio ja kantaja eivät kumpikaan olettaneet, että kyseisillä Saksan säännöksillä rikottaisiin selvästi 30 artiklaa.

Komissio katsoo, että asian C-46/93 tosiseikkojen osalta on tutkittava erikseen toisaalta nimityksen "olut" kieltämistä sellaisten oluiden osalta, joita ei ole valmistettu laissa säädettyjen puhtausvaatimusten mukaisesti ja toisaalta kieltoa tuoda maahan lisäaineita sisältävää olutta. Myyntinimikettä koskevan säännöksen osalta näyttää siltä, että Saksan viranomaisten olisi pitänyt tietää asiaa koskevan vakiintuneen oikeuskäytännön perusteella, etteivät tällaisesta kiellosta aiheutuvat tuonnin rajoitukset voineet olla yhteisön oikeuden mukaan perusteltuja. Lisäaineita sisältävien oluiden myyntikiellon osalta oli kuitenkin odotettava edellä mainitussa asiassa 178/84 annettua tuomiota, jotta oli aivan selvää, ettei ETY:n perustamissopimuksen 36 artiklan poikkeus kattanut tätä kieltoa.

59. *Factortame ym. ja Rawlings* katsovat asian C-48/93 osalta, että Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus on vastuussa, sovellettiinpa mitä edellytyksiä hyvänsä, seuraavista syistä: ensiksi vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*in riidanalaisilla säännöksillä rikotaan selvästi ETY:n perustamissopimuksen 7, 52 ja 221 artiklaa, kun otetaan huomioon yhdistetyissä asioissa C-221/89 ja C-246/89 annetut yhteisöjen tuomioistuimen tuomiot; toiseksi kantajat, komissio ja muut jäsenvaltiot esittivät huomautuksia lakiehdotusta vastaan jo varhaisessa vaiheessa; Yhdistynyt kuningaskunta ei kuitenkaan ottanut huomautuksia huomioon vaan pani kyseisen lain täytäntöön kieltäytyen kaikesta yhteistyöstä komission kanssa; kolmanneksi laki laadittiin tahallisesti sellaiseksi, että kyettäisiin estämään kaikki poikkeukset ja muutokset saavutettujen oikeuksien osalta, koska tarkoituksena on ollut vähentää mahdollisuuksia nostaa ennakolta kanteita ja määrätä välitoimia ja samalla tarkoituksena oli aiheuttaa vahinkoa tietylle yhteisön kansalaisten ryhmälle, johon kuuluvista monet ovat olleet jo pitkään laillisesti sijoittautuneina Yhdistyneeseen kuningaskuntaan.

Irlannin ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset katsovat sitä vastoin, että Yhdistyneen kuningaskunnan parlamentti oli tilanteessa, jossa oli vastakkain yhteisön oikeuden kaksi kilpailevaa intressiä: toisaalta brittiläisten kalastajien yhteisöt, jotka vetosivat yhteisen kalastuspolitiikan "suhteellisen

vakauden" periaatteen turvaamiseen ja toisaalta ne, jotka eivät kuuluneet brittiläisten kalastajien yhteisöön ja jotka perustivat vaatimuksensa periaatteeseen, jonka mukaan taloudellisen toiminnan harjoittamisen osalta ei saa harjoittaa kansallisuuteen perustuvaa syrjintää. Vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*illa pyritään toteuttamaan ensimmäinen periaate. Sitä seuranneet kanteet osoittavat, kuinka epäselvä oikeudellinen tilanne oli. Vuoden 1988 lakia säädettäessä ei itse asiassa ollut vielä päätetty, miltä osin jäsenvaltioiden toimivalta vahvistaa alusten rekisteröintiä koskevia säännöksiä kuului yhteisön oikeuden soveltamisalaan. Useat asiantuntevat englantilaiset tuomarit eivät kyenneet esittämään täsmällistä mielipidettä siitä, oliko yhteisön oikeutta rikottu. Asiassa C-221/89 viisi jäsenvaltiota osallistui väliintulijoina oikeudenkäyntiin Yhdistyneen kuningaskunnan puolella ja yksi jäsenvaltio kantajien ja komission puolella.

Komissio huomauttaa, että se varoitti Yhdistynyttä kuningaskuntaa kirjallisesti siitä, että suunnitellut alusten rekisteröintiä koskeneet säännökset olivat ristiriidassa kansalaisuuteen perustuvan syrjinnän kiellon kanssa ja että edellä mainitussa asiassa Factortame I annetun tuomion jälkeen oli joka tapauksessa selvää, että asuinpaikkaa koskeva syrjintä ei olisi hyväksyttävissä.

60. *Rawlings* katsoo, että mitä tahansa edellytyksiä pidettäisiinkin asianmukaisina, jotta yksityisillä voisi olla oikeus saada korvausta yhteisön oikeuden vastaisesta kansallisesta lainsäädännöstä aiheutuneesta vahingosta, se ei voi olla täyttämättä näitä edellytyksiä. Rawlings katsoo, että sillä on aivan erityinen asema kantajien joukossa, koska ainoa syy, jonka perusteella Yhdistyneen kuningaskunnan viranomaiset kielsivät siltä oikeuden omistaa brittiläinen kalastusalus ja harjoittaa sillä kalastusta, oli se seikka, että yhtiön osakkeenomistaja ja hallituksen jäsen Ramón Yllera oli Espanjan kansalainen. Vuoden 1988 *Merchant Shipping Act*in soveltaminen Rawlingsiin oli välitöntä ja selvää kansalaisuuteen perustuvaa syrjintää.

D. *"Tuottamusta" koskeva edellytys (kolmas kysymys asiassa C-46/93)*

61. *Brasserie du pêcheur* huomauttaa, että yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitussa asiassa Francovich ym. antamassaan tuomiossa tekemästä viittauksesta kansallisten oikeusjärjestysten itsenäisyyteen voi olla se seuraus, että kansallisessa oikeudessa asetetaan vahingonkorvauksen edellytykseksi viranomaisten tuottamuksen osoittaminen. Se kuitenkin lisää, että vaikka oletettaisiin, että kansallisessa oikeudessa vaadittaisiin viranomaisten tuottamusta vahingonkorvauksen myöntämiseksi, jo se seikka, että on sovellettu yhteisön oikeuden kanssa ristiriidassa olevaa lainsäädäntöä, on objektiivisesti tuottamuksellinen. Tilanne on tällainen erityisesti silloin, kun yhteisöjen tuomioistuin on todennut rikkomisen antamassaan tuomiossa. Viranomaiset voivat vapautua

vastuusta ainoastaan, jos niillä ei ole ollut minkäänlaista harkintavaltaa. Tällaisessa tapauksessa lainsäätäjä olisi suoraan vastuussa. Lopuksi Brasserie du pêcheur katsoo, että nyt käsiteltävässä asiassa, jossa on rikottu ETY:n perustamissopimuksen 30 artiklaa kieltämällä maahantuodun oluen myynti, on joka tapauksessa rikottu ilmeisellä tavalla riittävän törkeästi yhteisön oikeusnormia, jotta Saksan valtiolle syntyy velvollisuus korvata vahinko.

62. *Tanskan hallitus* katsoo, että ETY:n perustamissopimuksen 178 ja 215 artiklaa koskevassa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistettu periaate, jonka mukaan yhteisön vastuu voi syntyä ainoastaan "silloin kun rikkominen on riittävän ilmeinen", tarkoittaa tuottamuksen vaatimusta (culparegel). Se lisää yhteisöjen tuomioistuimen vahvistaneen, ettei asetuksen julistaminen pätemättömäksi ole sinällään riittävä peruste yhteisön vastuun syntymiseksi.

63. *Saksan hallitus* katsoo, että valtion toimielinten tahallisen tai tahattoman tuottamuksen vaatimus on täysin perusteltu aineellinen edellytys, jotta oikeus saada vahingonkorvausta voisi syntyä, ja jäsenvaltio voi edellyttää sitä yhteisön oikeuteen perustuvien edellytysten lisäksi. Ainoa rajoitus on se, että tuottamuksen edellyttäminen ei saa tehdä korvauksen saamista käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi. Saksan hallituksen mukaan Saksan oikeudessa on noudatettu tätä vaatimusta.

64. *Espanjan hallitus* katsoo, ettei tuottamusta voitaisi liittää lainsäädäntötoimeen, koska lainsäädäntötoimi ei ole luonnollisten henkilöiden tekemä.

65. *Ranskan hallitus* katsoo, että koska jäsenvaltiot ovat tähän saakka vahvasti vastustaneet sitä, että lainsäätäjä saatettaisiin vastuuseen tuottamuksellisen toiminnan perusteella, olisi tärkeää, että yhteisöjen tuomioistuin määrittelisi korvausvastuun perusteet käsitteen "yhteisön oikeuden rikkominen" perusteella velvoittamatta kansallisia tuomioistuimia asettamaan rikkomisen edellytykseksi tuottamusta. Ranskan hallitus lisää kuitenkin, että sopimussuhteen ulkopuolista vastuuta koskevassa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä voitaisiin asettaa perusteita, joita kansalliset tuomioistuimet voivat edellyttää vahingonkorvausvelvollisuuden syntymiseksi. Erityisesti rikkomisen on oltava ilmeinen, vahingon on oltava suurempi kuin kyseisen alan yritystoimintaan liittyvän riskin ja vahingon on oltava sillä tavoin erityinen, että se koskee ainoastaan rajoitettua määrää vahingonkärsijöitä.

66. *Alankomaiden hallitus* katsoo, että koska nyt käsiteltävässä tapauksessa ei ole kyse yhteisön tavoitteen toteuttamisesta (esimerkiksi direktiivin täytäntöönpanosta) vaan velvoitteesta pidättyä toteuttamasta yhteisön oikeuden vastaisia toimenpiteitä kansallisten

tavoitteiden toteuttamisen yhteydessä, näyttäisi siltä, että jäsenvaltion rikkomisen on todellakin oltava tuottamuksellista.

E. *Korvattava vahinko (neljännen kysymyksen a alakohta asiassa C-46/93 ja toinen kysymys asiassa C-48/93)*

67. *Komissio* arvioi, että vahingonkorvauksia koskevaa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntöä voidaan käyttää perustana ja katsoa, että jäsenvaltion vastuu on ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaan perustuvan yhteisön vähimmäistason mukainen. Tätä seikkaa koskevasta yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä käy ilmi, että jos lainsäädäntötoimiin liittyy talouspoliittisia valintoja aloilla, joilla jäsenvaltioilla on laaja harkintavalta, tai jos tilanne on monimutkainen, vastuun edellytykset koskevat muun muassa seikkoja, joihin useissa kansallisissa oikeusjärjestyksissä liittyy tuottamuksen käsite.

68. *Brasserie du pêcheur, Factortame ym. ja komissio* lisäävät, että kansallisten viranomaisten tuottamuksen osoittamista koskeva vaatimus ei ole yhteisön oikeuden mukainen, jos tuottamuksella tarkoitetaan tarkoitusta aiheuttaa vahinkoa yksityisille. Vahingonkorvauksen saamisen edellytykset eivät saisi olla sellaisia, että korvauksen saaminen on käytännössä mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa (asia 199/82, San Giorgio, tuomio 9.11.1983, Kok. 1983, s. 3595). Olisi lähes mahdotonta osoittaa vahingoittamisaikomus tai tietoisuus toimen lainvastaisuudesta saamatta tutustua hallituksen asiakirjoihin, jotka sisältävät erittäin salaisia hallinnon sisäisiä tietoja; on selvää, että tällaisia salaisuuksia pyritään tiukasti suojelemaan.

69. *Saksan, Espanjan ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset sekä komissio* huomauttavat, että edellä mainitun asiassa Francovich ym. annetun tuomion perusteella korvattavan vahingon määrittämiseen sovelletaan kansallisen oikeuden perusteita. Espanjan hallitus lisää, että vahingon laajuuden ja siten korvauksen suuruuden määrittäminen ei ole yhteisöjen tuomioistuimen vaan jäsenvaltioiden tuomioistuinten tehtävä.

70. *Brasserie du pêcheur, Factortame ym. ja Rawlings* arvioivat, että asiassa Francovich ym. annetun tuomion 42 ja 43 kohdan perusteella korvausperusteet eivät kuitenkaan saa olla epäedullisemmat kuin perusteet, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia, eivätkä sellaisia, että korvauksen saaminen on käytännössä mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa. Ne lisäävät, että kansallisilla oikeusnormeilla ei saa tehdä korvausta tehottomaksi.

71. *Brasserie du pêcheur* katsoo, että kantajien oikeuksia ei turvattaisi tehokkaasti, jos yhteisön oikeuden rikkomisella aiheutetun vahingon olennaista osaa ei korvattaisi, ja

että tämä olennainen osa on määritettävä loukatun oikeuden perusteella.

72. *Factortame ym.* lisäävät, että on tarpeen vahvistaa tietyt toimintaohjeet, jotta jäsenvaltioiden pannessa korvauksia täytäntöön voitaisiin vähentää sellaisia eroavaisuuksia, jotka eivät olisi hyväksyttävissä, koska tämän osalta ei ole odotettavissa jäsenvaltioiden lainsäädännön yhdenmukaisuutta. Yhteisöjen tuomioistuimen ohjeilla voitaisiin myös välttää uudet ennakkoratkaisukysymykset, jotka aiheuttavat oikeudenkäyntien pitkittymistä.

73. *Saksan hallitus* katsoo, ettei ole mahdollista rajoittaa vastuuta tiettyjen henkilökohtaisten oikeushyvien loukkaamiseen, jos näillä oikeushyvillä tarkoitetaan omistusoikeuden kaltaista ehdotonta oikeutta. Yhteisön oikeudessa ei edellytetä täyden korvauksen myöntämistä, koska rajoitetulla oikeudella voidaan yhtä hyvin saavuttaa yhteisön oikeuden tehokkaan soveltamisen tavoite.

Komissio arvioi sitä vastoin, että jäsenvaltioiden sisäiseen oikeusjärjestykseen on viitattu sillä varauksella, että ETY:n perustamissopimuksen 215 artiklaa koskevan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön vähimmäisvaatimuksia on noudatettava, ja että näitä vaatimuksia ei ole täytetty, jos korvausvelvollisuus koskee ainoastaan tietyille lainsäännöksin suojelluille henkilökohtaisille oikeushyville, kuten omaisuudelle aiheutuneita vahinkoja.

74. *Brasserie du pêcheur, Rawlings, Ranskan hallitus ja komissio* katsovat, että kuten yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, korvausperusteita vahvistettaessa on otettava huomioon tulon ja ansion menetys (lucrum cessans). Brasserie du pêcheur lisää omalta osaltaan, että sillä ei ole ollut minkäänlaista mahdollisuutta viedä tuotettaan Saksaan ja että sen vuoksi vahinko on ollut pääasiallisesti ja jopa yksinomaan tulon ja ansion menetystä. Rawlings lisää, että on otettava huomioon myös tulon ja ansion menetykseen liittyvät korot. Komissio arvioi, että jos on otettava huomioon tulon ja ansion menetys, rikkomisesta aiheutuneet vahingot on kuitenkin näytettävä toteen.

75. *Ranskan hallitus* katsoo, että korvattavan vahingon käsitettä ei ole rajoitettu ja että aineettoman vahingon korvaaminen voi olla mahdollista, jos se on välitön seuraus todetusta rikkomisesta.

76. *Irlannin ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallitukset* huomauttavat Rawlingsin asiassa C-48/93 esittämän "rangaistuksenluonteisia" vahingonkorvauksia (exemplary damages) koskevan vaatimuksen osalta, ettei ole olemassa sellaista yhteisön oikeuden periaatetta, jonka mukaan jäsenvaltioiden olisi maksettava tällainen korvaus kantajan todellisuu-

dessa kärsimää vahinkoa koskevan korvauksen lisäksi. Tällainen käsite näyttää itse asiassa kuuluvan ainoastaan Englannin, Walesin ja Irlannin common law -järjestelmiin, joten se ei ole jäsenvaltioiden oikeusjärjestysten yhteinen oikeusperiaate.

Rawlings ja komissio katsovat sitä vastoin, että tällaisen mahdollisuuden kieltäminen yhteisön oikeuden rikkomisten osalta, vaikka se sallitaan Englannin oikeuden tiettyjen rikkomisten osalta, olisi ristiriidassa sen vaatimuksen kanssa, jonka mukaan yhteisön oikeudesta johtuviin oikeuksiin ei voida soveltaa epäedullisempaa kohtelua kuin niihin oikeuksiin, jotka ovat samanlaisten kansalliseen oikeuteen perustuvien kanteiden kohteina.

F. *Korvausvelvollisuuden ajallinen ulottuvuus (neljännen kysymyksen b kohta asiassa C-46/93)*

77. *Brasserie du pêcheur* katsoo, että esillä olevassa asiassa oikeus saada vahingonkorvausta perustuu perustamissopimuksen sellaisen määräyksen rikkomiseen, jolla on välitön oikeusvaikutus, joten oikeus on syntynyt rikkomishetkellä. Yhteisön oikeuden rikkomisen toteava tuomio on ainoastaan vahvistava tuomio.

78. *Ranskan hallitus ja komissio* katsovat myös, että jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämisen toteava yhteisöjen tuomioistuimen tuomio ei ole rikkomisesta aiheutuneen vahingon korvaamisen edellytyksenä. Näyttää siltä, että on pikemminkin tutkittava, millä hetkellä viranomaisten olisi pitänyt tietää, että ne rikkoivat yhteisön oikeutta, voimatta vedota anteeksiannettavaan erehdykseen.

79. *Espanjan hallitus* katsoo, että tältä osin jäsenyysvelvoitteiden laiminlyöntiä tai kyseisen yhteisön oikeusnormin tulkintaa koskeva tuomio on edellytyksenä vahingonkorvauksen saamiselle. Espanjan hallitus lisää, että oikeusvarmuuden periaate edellyttää, että oikeusnormien vastaisuuden toteavien ratkaisujen takautuvien vaikutusten tunnustamisessa oltaisiin äärimmäisen varovaisia.

80. *Saksan hallitus* katsoo omalta osaltaan, että kun otetaan huomioon jäsenyysvelvoitteiden noudattamatta jättämistä koskevan *menettelyn osalta annetun tuomion seurauksia* koskeva yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntö, sellaisella tuomiolla velvoitetaan jäsenvaltio ainoastaan lopettamaan perustamissopimuksen rikkominen *ex nunc* eikä sitä velvoiteta poistamaan liioin tästä rikkomisesta tuomiota ennen aiheutuneita seurauksia. Toissijaisesti, sen varalta että asiassa C-46/93 esitettyihin ensimmäiseen kysymykseen ja neljännen kysymyksen b kohtaan vastataan myöntävästi, Saksan hallitus katsoo, että asiaa Francovich ym. koskevan oikeuskäytännön soveltamisella nyt käsiteltävään asiaan olisi suhteettoman suuret taloudelliset seuraukset ja että oikeusvarmuuteen liittyvät erittäin tärkeät näkökohdat pakottavat määräämään rajoituksia, ettei kenellä tahansa olisi mahdollisuutta saada korvausta ennen tuomion julistamista aiheutuneista vahingoista. Näin ollen olisi rajoitettava tämä mahdollisuus sellaisiin vahingonkärsijöihin, jotka ovat aikaisemmin nostaneet

kanteen tuomioistuimessa tai esittäneet vastaavan vaatimuksen.

81. *Tanskan hallitus ja komissio* katsovat, että olisi myös hyvä tutkia, onko kantaja hyväksynyt vahingon, jos se ei ole useiden vuosien aikana ilmoittanut väitetystä rikkomisesta eikä näin ollen ole vedonnut välittömästi sovellettavaan perustamissopimuksen määräykseen kansallisissa tuomioistuimissa (huolellisuusvelvoite).

G. C. Rodríguez Iglesias
esittelevä tuomari